

Rozloučení s panem profesorem Josefem Maňákem

Zastihla nás smutná zpráva, že 6. února 2019 skončilo po 95 letech pozemské putování pana prof. PhDr. Josefa Maňáka, CSc. Opustil nás významný představitel současné české pedagogiky, nezapomenutelná osobnost, skvělý kolega a zároveň příkladný, vzácný a obětavý člověk. Tato ztráta zasáhla každého, kdo se s panem profesorem v průběhu jeho naplněného a nevšedního života setkával.

Připomeňme si nyní několik okolností, které významně ovlivnily jeho životní a profesní směřování. Narodil se 2. března 1924 na Horňácku, v jihovýchodní části Moravy v obci Louka. Před studiem na Reálném gymnáziu ve Strážnici navštěvoval Měšťanskou školu v Lipově, kterou vybudoval a několik let vedl Josef Úlehla, jedna z předních osobností české pedagogiky 20. století. Vliv této školy, vycházející ze zásad svobodného a aktivního vzdělávání, které se v ní udržovaly ještě dlouho po Úlehlově odchodu, poznamenal tohoto vnímavého žáka na celý život.

Dalšími osobnostmi, které ovlivnily jeho orientaci na pedagogiku a pedagogické bádání, byly v době studií Josefa Maňáka na Univerzitě Karlově v Praze Václav Příhoda a později v Olomouci Jan Vaněk. Na Filozofické fakultě UK získal způsobilost pro vyučování češtiny a rušti-

ny a po následném studiu při zaměstnání na Univerzitě Palackého v Olomouci byl aprobován také pro pedagogiku a psychologii. Po jedenáctiletém učitelském působení na odborných, středních a základních školách byl přijat jako odborný asistent na katedru pedagogiky Filozofické fakulty UP v Olomouci. S příchodem J. Maňáka v roce 1960 získává toto pracoviště nejen úspěšného učitele, ale zároveň pracovníka, který má již za sebou zkušenosti s publikováním v odborném tisku, kromě ruštiny ovládá němčinu, francouzštinu, angličtinu a pasivně i některé další slovanské jazyky a je disponován pro vědeckou práci. Na Univerzitě v Olomouci působil Josef Maňák až do roku 1967, kdy přešel na Pedagogickou fakultu do Brna.

Krátké období jeho tvůrčího pedagogického rozmachu na novém pracovišti však bylo brzy ukončeno normalizací. Docent Maňák nesměl učit ani publikovat, nebyla mu uznána habilitace, byl přeřazen do funkce odborného pracovníka, později referenta, a pracovní smlouva mu byla prodlužována z roku na rok. K jediné příznivější okolnosti patřilo to, že mu bylo umožněno pracovat v audiovizuálním centru univerzity. Ani v těchto podstatně omezených pracovních možnostech nerezignoval. Seznámil se s tvorbou a technologií výroby výukových

videozáznamů. Připravoval scénáře a podílel se také režijně na tvorbě celé řady videopopřadů, z nichž některé byly celostátně oceněny. Patřil k organizátorům pravidelných celostátních seminářů s mezinárodní účastí *Videodidakta*.

Po pádu totalitního režimu byl pověřován různými funkcemi, stal se proděkanem, poté vedoucím katedry pedagogiky, hlavním redaktorem časopisu Komenský, členem vědeckých rad, expertních komisí a výzkumných týmů u nás i v zahraničí. Od roku 1994 do roku 2002 působil prof. Maňák jako vedoucí Laboratoře výzkumu a vzdělávání Pedagogické fakulty MU, která se stala základnou pro vznik současného Institutu výzkumu školního vzdělávání, u jehož zrodu od počátku stál, pomáhal s jeho rozvojem a až do konce svého života s ním podle svých možností spolupracoval.

Vybíráme-li mezi stěžejními rysy jeho badatelské a publikační tvorby klíčový znak, je jím zřetel ke spojování pedagogické teorie a praxe. Tato tendence je patrná již z první studie, kterou Josef Maňák publikoval jako středoškolský učitel. Zaměřil se v ní na problém adekvátnosti výběru slovní zásoby v učebnicích cizojazyčné výuky, které z tohoto hlediska srovnával s frekvenčními slovníky. Prokázal, že v posuzovaných učebnicích byly užívány výrazy, které se v běžném projevu vůbec nevyskytují. Dalšími problémy, které si přinesl ze své učitelské praxe a s nimiž se na počátku své dráhy vysokoškolského učitele teoreticky vyrovnával, byl nejednotný pohled na školní klasifikaci a problematika diagnostikování žákovských výkonů. Svě

teoretické závěry důsledně opíral o empirické nálezy.

Jedním z aktuálních a zároveň neprávem opomíjených témat ve výchovně-vzdělávací činnosti školy jsou domácí úkoly. Prof. Maňák se zaměřil na tento problém v komplexně pojatém terénním výzkumu, jehož výsledky, včetně doporučení pro autory učebnic, učitele i rodiče, byly shrnuty v přehledné monografii. Tato práce však byla zadržena před tiskem na začátku sedmdesátých let. Po změně politických poměrů autor původní rukopis aktualizoval, doplnil o výsledky srovnávací výzkumné sondy a inovovaná studie vyšla v roce 1992 pod názvem *Problém domácích úkolů na základní škole*.

Již od příchodu na Univerzitu v Olomouci se Josef Maňák zajímal o složité otázky žákovské aktivní a samostatné učební práce a také o problematiku tvořivosti. O této tematice pojednává několik jeho obsáhlých studií, v nichž se pokusil především postihnout podstatu a pedagogické aspekty těchto kategorií. Jeho rukopis syntetické knižní práce o žákovské aktivitě, samostatnosti a tvořivosti provázal stejný normalizační osud jako monografii o domácích úkolech. Byl dokonce Státním pedagogickým nakladatelstvím zaplacen, ale nevydán. Publikace *Rozvoj samostatnosti a tvořivosti žáků* s inovovaným obsahem vyšla až v porevolučním období (1998).

Jedním ze stěžejních a dlouhodobých témat badatelského zájmu prof. Maňáka jsou vyučovací metody. Monografie nazvaná *Vyučovací metody*, která vyšla v roce 1967, byla autorovou reakcí na potřebu teoretické a praktické didaktiky. Svým

pojetím vymezil prof. Maňák vyučovací metodu především z hlediska pedagogické interakce mezi učitelem, žákem a učivem. Zvláštní pozornost věnuje v této monografii tzv. aktivizujícím metodám. S více než padesátiletým odstupem je v přístupu k vyučovacím metodám oceňována autorova prozíravá orientace na aktuální proudy ve světové didaktice a na komplexnost v pojetí klasifikace vyučovacích metod. Tato problematika našla pokračování i v dalších autorových publikacích, ke kterým patří opakovaná vydání *Nárysů didaktiky* (poslední v roce 2006) a monografie *Vyučovací metody* (se spoluautorem profesorem Vlastimilem Švecem) v roce 2003.

Zvláštní kapitolou v životě pana profesora Maňáka bylo dvacetileté období spojené s Laboratoří výzkumu a vzdělávání a následně s Institutem školního vzdělávání Pedagogické fakulty MU. Jen namátkou vybíráme z první poloviny tohoto období a obsáhlého výčtu publikací, na kterých se podstatnou měrou podílel: *Profesionální praktika z pedagogiky*, *Kapitoly z metodologie pedagogiky*, *Slovník pedagogické metodologie*, *Cesty pedagogického výzkumu*. Ve druhém desetiletí vyústila nezdolná pracovní aktivita pana profesora v titulech: *Orientace české základní školy* (spolu s profesorem Tomášem Janíkem), *Problémy kurikula základní školy* (spolu s profesorem Vlastimilem Švecem). V autorské spolupráci s oběma těmito kolegy bylo vydáno *Kurikulum*

v současné škole (2008) a rozpravy *O vzdělávání, učitelství a tak trochu i o pedagogice* (2017). Druhou jmenovanou publikaci považovali tito tři nejbližší spolupracovníci nejen za bilancující, ale především za inspirativní završení společných aktivit.

Když se podíváme na publikační činnost profesora Maňáka očima statistiky, dospějeme k závěru, že jeho práce celkově čítají téměř 400 bibliografických položek a kromě toho 32 rukopisných prací z let normalizace, 25 videoporaďů (včetně scénářů a režie), vedení výzkumných projektů, školitelství doktorandů, významný řešitelský podíl na našich i zahraničních výzkumných úkolech a nepočítaně expertních zpráv, oponentských posudků k disertačním, habilitačním a profesorským řízením.

S panem profesorem Maňákem odešla osobnost, po které zůstalo nejen úctyhodné dílo. Jeho odkaz zahrnuje i několikavrstevnou podobu jeho lidství. Budeme na něho vzpomínat také jako na statečného člověka, který dokázal překonat velké příkoří a nezatrpl. Zůstal otevřeným a vstřícným, ochotným nezištně pomáhat všem, kteří o to projevíli zájem. Trpělivě pročítal naše práce. V jeho hodnotících soudech byla zastoupena nejen citlivá kritika, ale vždy také podněcující optimistická východiska. Byl nám velkorysým, obětavým a po všech stránkách příkladným souputníkem a průvodcem.

Doc. PhDr. Stanislav Strželec, CSc.

Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta

Vybrané publikace (řazeno chronologicky)

- Maňák, J. (1990, 1995, 1997, 2003). *Nárys didaktiky*. Brno: Masarykova univerzita.
- Maňák, J. (1992). *Problém domácích úkolů na základní škole*. Brno: Masarykova univerzita.
- Maňák, J. a kol. (1992). *Profesionální praktika z pedagogiky*. Brno: Masarykova univerzita.
- Maňák, J. a kol. (1994). *Kapitoly z metodologie pedagogiky*. Brno: Masarykova univerzita.
- Maňák, J. (1997). *Alternativní metod a postupy*. Brno: Masarykova univerzita.
- Maňák, J. (1998). *Rozvoj aktivity, samostatnosti a tvořivosti žáků*. Brno: Masarykova univerzita.
- Maňák, J., & Seebauer, R. (2000). *Německo-anglicko-český pedagogický slovník*. Brno: Paido.
- Maňák, J., & Švec, Vl. (2003). *Výukové metody*. Brno: Paido.
- Maňák, J., & Švec, Vl. (2004). *Cesty pedagogického výzkumu*. Brno: Paido.
- Maňák, J., & Švec, Vl. (Eds.). (2004). *Cesty pedagogického výzkumu*. Brno: Pedagogická fakulta MU.
- Maňák, J., & Janík, T. (Eds.). (2005). *Orientace české základní školy*. Brno: Masarykova univerzita.
- Maňák, J., Švec, Š., & Švec, Vl. (2005). *Slovník pedagogické metodologie*. Brno: Pedagogická fakulta MU – Paido.
- Maňák, J., & Janík, T. (Eds.). (2006). *Problémy kurikula základní školy*. Brno: Masarykova univerzita.
- Maňák, J., & Knecht, P. (Eds.). (2007). *Hodnocení učebnic*. Brno: Paido.
- Maňák, J., Janík, T., & Švec, Vl. (2008). *Kurikulum v současné škole*. Brno: Paido.
- Janík, T., Maňák, J., & Knecht, P. (2009). *Cíle a obsahy školního vzdělávání a metodologie jejich utváření*. Brno: Paido.
- Maňák, J., Švec, Vl., & Janík, T. (2017). *O vzdělávání, učitelství a tak trochu i o pedagogice*. Brno: Masarykova univerzita.